

TÜRK DEVLET KURUCULARI OLARAK BİLGE KAĞANDAN MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'E

ZEYNEP KORKMAZ

1989 yılı, Altaistik ve özellikle Türkoloji açısından çok özel bir yıldır. Bilindiği gibi, bundan 100 yıl önce N. Jadrintsev, *Orhon Irmağı*'nın eski mecrasında *Köl Tigin* ve *Bilge Kağan Yazıtları*'nı bulmuştur. Yazıtların bulunuşu ile üzerindeki kitabeleri okuma çalışmaları da başlamış ve Danimarkalı dahî dilci V. Thomsen, yazıtların batı cephelerindeki Çince metinlerden de yararlanarak 1893 yılında, Köktürk alfabesi sistemini çözmüş ve metinleri okumuştur. Bundan sonraki yıllarda, Türkologlar ve bu alanla ilgili bilim adamları, başta bu iki büyük yazıt olmak üzere, sayıları bugün 300'ü geçen irili ufaklı birçok kitabe metni üzerinde çalışmalar ve yayınlar yapmışlardır. Hâlen de yapmaktadırlar.

Bu yazıtları metin olarak ilk defa bilim dünyasına sunan W. Badloff ve V. Thomsen'den başlayarak, Türkiye'de ilk yayımlayan Necip Asım (Yazuksuz)'dan Muharrem Ergin ve Talât Tekin'e kadar, alanın bilgileri *Köl Tigin* ve *Bilge Kağan* kitabelerini "*Orhun Abideleri*" veya "*Orhun Yazıtları*" şeklinde adlandırmışlardır. Bu yazıtlar Köktürk devrine ait mezar kitabeleri olduğu için, yayınlarda, "*Köktürk Yazıtları*" olarak da adlandırılmıştır.

Bu yazıda konumuzu "Devlet Kurucuları Olarak Bilge Kağan'dan Mustafa Kemal Atatürk'e" diye adlandırmamıza gelince :

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu M. Kemal Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümü dolayısıyla, 1981-1982 yıllarında onun eşsiz eseri büyük *Nutuk*'unu bugünkü Türkçeye aktarırken, buradaki bir kısım görüşlerin bu yıl bulunuşlarının 100. yıldönümünü kutlamakta olduğumuz *Bilge Kağan* ve *Köl Tigin* kitabeleri ile büyük ölçüde öz ve ruh birliği içinde olduğunu sezmiştim. Bu kanaatım, bu yıl yayına hazırladığım ve basılmakta olan kaynak belgeler niteliğindeki Atatürk'ün Türk dili ile ilgili görüş ve yazılarını değerlendirirken daha da kuvvetlendi. Çünkü Atatürk'ün daha büyük *Nutuk*'unu yazmadan önce Türk tarihinin ve Türk dilinin çeşitli yerli ve yabancı kaynakları yanında, özellikle *Orhun Abideleri*'ni N. Asım'ın ve V. Thomsen'in yayınlarından da takip ettiğini ve Necip Asım metnini birçok yerde çizerek veya bazı yerlerine "önemli" diyerek çarpı (x) veya soru (?) işaretleri koyarak üzerinde düşündüğünü gördük.

Ayrıca Bilge Kağan'ın ağzından dile getirilen ve "Türk" adını taşıyan ilk Türk devletinin yeniden kuruluşunu hazırlayan kurtuluş mücadelesi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu hazırlayan *İstiklâl Savaşı* arasında, tarihî şartlardan ve Türk milletinin kendi kültürel özelliklerinden kaynaklanan benzerlikler yer almış bulunmaktadır. İki büyük devletin kuruculuğunu veya önderliğini yapmış olan iki büyük devlet adamının millete olan derin bağlılıklarından ve devlet anlayışlarındaki inceliklerden gelen vasıfları dolayısıyla, milleti yönlendirmedeki tutumları ve milletin geleceğini garanti altına alma şartları bakımından göstermiş oldukları hassasiyet noktalarındaki ortaklaşmalar Türk tarihi açısından derin bir anlam taşır.

Bu tespitler, bize, Türk devlet geleneğindeki devamlılığın 1250 yıl öncesinden kaynaklanarak, nasıl bir zincir halinde bugüne kadar uzanageldiğini gösterdi. Böylece, Bilge Kağan'ın millete hitabesi ile Atatürk'ün büyük *Nutuk*'u arasında mahiyetleri bakımından bir karşılaştırma yapma gereğini duyduk.

Bilindiği gibi, tarihî akışın siyasal ve kültürel bir varlık olarak şekillenip devam etmesinde türlü faktörler yer alır. Bu faktörler arasında bir toplumun kendine has özellikleri ile topluma yön verme durumunda olan liderler önemli birer yer tutar. Bunlar, milletçe uğranmış olan felâketli dönemlerde ortaya çıkarak sahip oldukları olağanüstü yeteneklerle, temsil ettikleri toplumları yönlendiren, onları, müstakil birer devlet olma mutluluğuna erdiren şahsiyetlerdir. Ne var ki, bu üstün şahsiyetlerin milletlerine miras bıraktıkları ülkenin ve devletin sonsuza kadar devam edebilmesi, ancak gelecek nesillerin bu mirasın ne büyük millî fedakârlıklarla elde edildiklerini bilmelerine ve onların, üzerine titredikleri değerlere bütün benlikleri ile sarılıp sahip çıkabilmelerine bağlıdır. İşte bu sebeple, tarihin yetiştirdiği bu müstesna kişiler arasında, geçirilen bu felâketli dönemleri özlü birer anlatımla yazılı vesikalar halinde tarihe intikal ettirip ölümsüzleştirenler vardır. Zira, tarihi bilmeden bugünü anlamak mümkün olmadığı gibi, gelecek üzerinde isabetli düşünceler ileri sürmek de mümkün değildir. İşte bu uzak görüşlülüğün iki belirgin örneğini veren üstün vasıflı devlet adamlarından biri Bilge Kağan diğeri de Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Bilge Kağan da Mustafa Kemal Atatürk de yıkılmış ve istiklâllerini kaybetmiş olan birer devleti, istiklâl savaşı safhasından geçirerek¹ yeniden kurma ve teşkilâtlandırma gibi çok ağır birer görevle karşı karşıya kalmış olan önderlerdir. Her ikisi de kendi toplumlarını millet iradesi, özgürlük kavramı ve demokrasi anlayışı içinde bilinçlendirme ve yönlendirme gücüne

¹ Gerçi, 2. Köktürk Devleti'nin kuruluşunu hazırlayan istiklâl mücadelesi Bilge Kağan'ın babası İteriş (Kutluğ) tarafından başlatılmıştır. Fakat devletin tam olarak teşkilâtlanması ve asıl rayına oturuşu Bilge Kağan zamanındadır. Kitabeler de onun tarafından veya onun için diktirilmiştir.

sahip birer komutan, yüksek düzeyde birer devlet adamıdır. Her ikisi de toplumlarının geleceğini karartabilecek tehlikeleri görerek, onların yollarına ışık tutabilecek uzak görüşe sahip devlet başkanlarıdır. Bunlardan Bilge Kagan, kardeşi büyük komutan Köl-Tigin adına diktirdiği *Köl - Tigin* ve kendi adına ölümünden sonra oğlu tarafından diktirilen *Bilge Kagan Âbideleri* ile; yok olma noktasına gelmiş bir millete hayat iksiri sunmuş olan Mustafa Kemal Atatürk de büyük *Nutuk*'u ile, Türk ve dünya tarihine milletlerinin geleceğini asırlarca aydınlatabilecek değerli kaynak eserler bırakmışlardır.

M. S. 716-734 tarihleri arasında hükümdarlık eden Bilge Kagan'ın ağzından taş kazılmış olan *Köl-Tigin* ve *Bilge Kağan* yazıtları ile Atatürk'ün eseri olan *Nutuk*, aradaki büyük zaman farkına, sosyal ve tarihî şartlardaki başlıklara rağmen taşıdıkları ortak özellikler bakımından birbirleriyle karşılaştırıldığında, bu özellikleri şu noktalarda toplamak mümkündür :

1 - Kaynak Eser Olma Özelliği

Her iki tarihî dev eserin başta gelen ortak özelliği, bunların birer ana tarihî belge, birer kaynak eser olmasıdır. Ayrıca, bu eserler doğrudan doğruya o tarihi yapmış olanlar tarafından ortaya konmuştur. Demek oluyor ki, tarihi yapanlar ile yazarlar aynı şahsiyette birleşmişlerdir. Bu durumun bir kaynak esere kazandıracağı değer hiç şüphe yok ki her türlü ölçünün üzerindedir.

2 - Her İki Türk Devletinin Yıkılış Sebepleri

Her ikisinde de devleti yıkılmaya, milleti esarete mahkûm eden sebepler veciz bir dille hikâyeye edilmiştir.

Köl - Tigin ve *Bilge Kağan* Yazıtları'nda, devletin kuruluşu, düşmanların zararsız hale getirilişi, güçlü kağanlar ve yüksek seviyedeki yöneticiler elinde sınırlarının genişletilmesi ve güçlenmesi hikâyeye edildikten sonra, gittikçe yeteneksiz, bilgisiz, güçsüz kağanların ve devlet adamlarının başa geçmesi yüzünden, daha aradan bir asır bile geçmeden bu güçlü devletin nasıl parçalanıp Çin boyunduruğuna düştüğü anlatılıyor. Batma sebepleri arasında kağanların ve devlet yönetimini elinde bulunduran yüksek dereceli memurların kötü kişiler olmaları bir yana, Beyler ile halk arasındaki ilişkilerde, adaletin elden bırakılmış olması, bunlardan yararlanan Çin İmparatorluğunun devletin işlerine karışması, uyguladığı hile, nifak ve bölücülük siyaseti ile, yöneticilerle halkı birbirine düşürmesi gibi daha başka sebepler de sıralanmıştır. Türk devletinin iç yapısını perişan eden bu faktörler, yavaş yavaş Türk beylerine, kendi Türk adlarını attırıp Çin ad ve ünvanlarını kullanacak kadar millî bilinci köreltmış ve felce uğratmıştır. Böylece, devlet düzeni

günden güne çığırından çıkmış ve sonuç olarak Türk milleti bir gün kendini Çin boyunduruğu altında buluvermiştir. Devletin iç ve dış yapısında uğradığı çöküntülerle, dost görünüşlü düşman devletlerin müdahalelerinin bir millete nelere malolduğunu göstermesi bakımından Osmanlı Devleti'nin son asırları ile bir benzerlik gösteren bu genel durumu Bilge Kağan, Yazıtlarda şöyle hikâye ediyor : Ünlü kağanlar gelip göçtükten sonra : “*Anda kisre inisi kağan bolmış erinç, oğlını, kağan bolmış erinç. Anda kisre inisi eçisin teg kılınmaduk erinç, oğlu kağanın teg kılınmaduk erinç. Biligsiz kağan olurmuş erinç, yablak kağan olurmuş erinç. Buyruğı yime biligsiz erinç, yablak ermiş erinç. Begleri budunı tüzüz üçün Tabğaç budun tebligın kürlüg üçün armağısın üçün inili eçili kınğışürtükün üçün begli budunlğ yonğşurtukın üçün Türk budun illedük ilin içğini ıdmış, kağanladuk kağanın yitürü ıdmış. Tabğaç budunka beglik ırı oğlın kul boldı, işilik kız oğlın künğ boldı. Türk begler Türk atın ıtı. Tabğaçğı begler Tabğaç atın tutupan Tabğaç kağanka körmiş. Elig yıl işig küçüg birmiş*”²,

Yurdumuzun parçalanıp işgal edildiği günlerden başlayarak Türk tarihinde bir dönüm noktası oluşturan *İstiklâl Savaşı*'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve inkılâpların yapılışını anlatan *Nutuk*'ta ise, Atatürk'ün Millî Mücadele'ye başlamak üzere 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıktığı gün, ülkenin genel durumu şöyle tasvir ediliyor : “*Osmanlı Devleti'nin dahil bulunduğu grup, Harb-i Umumî'de mağlup olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harb'in uzun seneleri zarfında, millet fakir ve yorgun bir halde. Millet ve memleketi Harb-i Umumî'ye sevkedenler, kendi hayatları endişesine düşerek memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahdettin, mütereddî (soysuzlaşmış), şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini (koruyabileceğini) tahayyül ettiği denî (alçakça) tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine; âciz, haysiyetsiz, cebin (ve korkak). Yalnız padişahın iradesine tâbi ve onunla beraber kendilerini vikaye edebilecekleri (koruyabilecekleri) herhangi bir vaziyete razı.*

Ordunun elinden silâhları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilâf Devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana vilâyeti Fransız-

² Kül-Tigin Yazıtı, Doğu Cephesi, st. 4-8. Bugünkü Türkçesi : “Ondan sonra küçük kardeşi kağan olmuş elbette. Oğulları kağan olmuş elbette Ondan sonra küçük kardeşi büyük kardeşi, oğlu babası gibi yaratılmamış olacak ki, (tahta) bilgisiz kağan oturmuştur. Elbette buyruğu (vezir, nazır) da bilgisizmiş, kötü imiş. Beyleri, milleti adaletsiz ve uyumsuz olduğu için, milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük kardeşle büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, beyle milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti devlet haline getirdiği ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş. Çin milletine bey olmaya lâyık erkek evlâdı kul oldu, hanımlığa lâyık kız evlâdı cariyeye oldu. Türk beyleri Türk adını bıraktılar. Çindeki beyler Çin adını alıp Çin kağanına itaat etmişler.”

lar; Urfa, Maraş Ayıntap, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Kon-yada İtalyan kutaat-ı askeriyesi; Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta ecnebî zabıt ve memurları ve hususî adamları faaliyette. Nihayet, mebd-i kelâm (söz başlangıcı) kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 1919'da İtilâf Devletleri'nin muvafakatiyle Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediliyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında anasır-ı Hristiyanîye haft, celî, hususî emel ve maksatlarının temin-i istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine sarf-ı mesâî ediyorlar.”³

İşte Köktürk Devleti'nin yıkılışını ve Çin boyunduruğu altına düşüşünü tasvir eden tablo ile, Osmanlı Devleti'nin nasıl parçalanıp taksim ve işgal edilmiş olduğunu tasvir eden bu hazin tablo arasındaki benzerlik, milleti yönlendirenlerin yetersizlikleri dolayısıyla, ülkedeki siyasî ve sosyal dengenin bozulmasından ve millî şuurun felce uğramasından kaynaklanan bir benzerliktir.

3 — İstiklâl savaşı safhası :

Bundan sonraki devrede, her iki Türk devletinde de İstiklâl mücadelesine geçiş safhaları ile karşılaşırız. Yazıtlarda Çin boyunduruğunda geçen 50 yıllık felâketli dönem şu cümlelerle dile getirilmiştir :

“Elig yıl işig küçüg birmiş. İlgerü kün toğsıkda Bökli kağanka tegi süleyü birmiş. Tabgaç kağanka ilin törüsün alı-birmiş.”⁴ Ne var ki, Çin hakimiyetindeki Türk halkının yavaş yavaş kendi benliğini duyar olması ve bu boyunduruğa karşı şuurlu bir tepki göstermesi, onun kurtuluşunu hazırlayan önemli bir faktör olmuştur. Yazıtlarda Türk milletinin uyanışı şu cümlelerle dile getirilmiştir :

“Türk kara kamağ budun ança timiş : İllig budun ertim ilim amtı kanı? Kimge ilig kazğanırmen tir ermiş. Kağanlıg budun ertim, kağanım kanı? Ne kağanka işig küçüg birürmen tir ermiş. Ança tip Tabgaç kağanka yağı bolmuş. Yağı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş.”⁵ Son cümleden anlaşılacağı üzere bu şuurlu uyanış ve Türk halkının yabancı boyunduruğuna karşı gösterdiği tepki, ne yazık ki, kurtuluşu hemen gerçekleştirememiştir. Çünkü, bu ayaklanmaya önderlik edecek ve kendilerine yön verecek güçte bir önder bulamamışlardır. Böylece, Çin kağanı da Türk budununun kökünü kurutma siyasetini bir süre daha yürütebilmiştir. Nihayet 681 yılında, Doğu

³ Nutuk, C. I, İstanbul, Maarif Basımevi 1960. s. 1, 2. Bugünkü dile çevirisi için bk. Zeynep Korkmaz Atatürk'ün Doğumunun 100. yılını Kutlama Koordinasyon Kurulu yayını Ankara 1984, C. I, s. 1.

⁴ Kül-Tigin Yazıtı, Doğu Cephesi, st. 8.

⁵ Kül-Tigin Yazıtı, Doğu Cephesi, st. 9-10.

Köktürk Devleti'nin yıkılışından tam 51 yıl sonra, Kutlug'un dağınık durum-daki Türk boylarının başına geçip onlara önderlik etmesi ile, Türk budunu-nun kurtuluş savaşı başlamıştır. Yazıtlarda hür bir devlet kurup memleketi yeniden düzene sokabildiği için İlteriş yani 'ili derleyip toplayan kimse' ünvanı ile anılan Kutlug, bu işe 17 erle öneyak olmuştur. İsyanı duyan şehirdekiler ve dağdakiler bir araya gelmişler; mevcut, 17 kişiden 70'e, 70'den de 700'e yükselmiştir. 700 erle başlayan bu kurtuluş hareketi, daha sonra güçlü ve imanlı bir savaşa dönüşmüş ve Türk milletinin Çin boyunduruğundan kurtuluşunu hazırlamıştır. Yapılan savaşlarda Türk askerlerinin düşman askeri karşısındaki manevî gücünü ve inancını dile getirmek için İlteriş Kağan'ın askeri kurda, düşman askeri de koyuna benzetilmiştir.

Yazıtlarda 2. Köktürk Kağanlığı'nın kurucusu Kutlug'un, devleti yeniden ihya edip canlandırması, Çinlileri ve öteki düşmanları yenebilmek için 47 defa asker sevkettiği ve 20 defa savaş açtığı anlatılıyor. Tanrı güç verdiği için devleti Türk töresine göre yeniden kurmuş olan Kutlug, öyle büyük başarılar kazanmıştır ki, çevresindeki düşmanların dizlileri diz çökmek, başlıları baş eğmek zorunda kalmıştır. Böylece, devleti yeniden eski genişlik ve üstünlüğüne kavuşturmuştur. Devlet kurucusu İlteriş'in bu başarıları daha sonra oğlu ve 2. halefi Bilge Kağan tarafından heyecanlı bir dille şöyle anlatılmıştır :

"Kaŋım kağan yiti yigirmi erin taşıkmış. Taşra yorıyor tiyin kü eşidip balıkdaki tağıkmiş, tağdaki inmiş, tirilip yitmiş er bolmuş. Tenğri küç birtük üçün kaŋım kağan süsi böri teg ermiş, yağısı kony teg ermiş. İlgerü kırığaru sülep tirmiş kubratmış. Kamağı yiti yüz er bolmuş.

Yiti yüz er bolup ilsiremiş kağansıramış budunuğ, küŋgedmiş kuladmış budunuğ Türk törüsün içginmiş budunuğ eçüm apam törüsünce yaratmış boşğurmuş. Tölis Tarduş (budunuğ anda itmiş). Yabğuş şadıg anda birmiş.

*Biriye tabğaç budun yağı ermiş. Yırıya Baz kağan Tokuz Oğuz budun yağı ermiş. Kırkız kırıkan Otuz Tatar kıtany tatabı kop yağı ermiş. Kaŋım kağan bunça... kırk artuğu yiti yolu sülemiş, yigirmi süŋüş süŋüşmüş. Tenğri yarlıkaduk üçün illigig ilsiretmiş, kağanlığıg kağansıratmış, yağığ baz kılmuş, tizligig sökürmüş, başlığıg yükündürmüş, Kaŋım kağan ança ilig törüg kazganıp uça - barmış"*⁶.

⁶ Kül Tigin Yazıtı, Doğu Cephesi, st. 11-16; Bilge Kağan Yazıtı, Doğu cephesi, st. 10-13 : "Baham Kağan 17 erle dışarı çıkmış. Dışarı yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş. Toplanıp yetmiş er olmuş. Tanrı kuvvet verdiği için, babam kağanın askeri kurt gibi imiş. Düşmanı koyun gibi imiş, Doğuya, batıya asker sevkedip toplamış, yağmış; hepsi 700 er olmuş. 700 er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadının töresince yaratmış, yetiştirmiş. Tölis, Tarduş milletini orada tanzim etmiş. Yabguyu, şadı orada vermiş.

Yukarıda Köktürk Devleti'nin ilk yıkılışını özetleyen paragrafta belirtilmeğe çalışıldığı gibi, Köktürk Kağanlığı'nın yıkılışını hazırlayan sebepler ile Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı sonundaki çöküşünü hazırlayan sebepler arasında genel çizgileri ile bir benzerlik ve paralellik göze çarpmaktadır. Bunun gibi, Kutlug'un yiğit ve azimli davranışı ile Atatürk'ün dahiyane davranışı arasında da benzerlikler vardır. Bu bakımdan yıkılan bir devleti yarım yüzyıllık bir esaretten sonra yeniden diriltten devlet kurucusu Kutlug ile, yaşama hakkı elinden alınmış ve memleketi düşman işgali altına düşmüş bir milleti yeniden hayata kavuşturan devlet kurucusu Atatürk arasında anlamlı bir yakınlık göze çarpar. Her ikisi de üstün nitelikte birer önderdir. Her ikisi de yıkılan birer ülkeyi düşman elinden kurtararak Türk milletini hür birer devlet durumuna getirmişler, onlara Türk Millî ruhuna uygun birer yön vermişlerdir. Bu bakımdan güçlü birer asker, güçlü birer devlet kurucusudurlar. Öyle bir rastlantıdır ki, Kutlug'un Türk milletini Çin esaretinden kurtarma kararını vererek mücadeleye atıldığı zamandaki şartlar ile Atatürk'ün Samsun'a çıktığı zamanki şartlar arasında da bir yakınlık görülmektedir. Kutlug, yukarıda belirtildiği üzere, kurtuluş hareketine yalnız 17 erle başlamıştır. Bütün imkânsızlıklara rağmen, Atatürk de "*Hâkimiyet-i milliyeye müstenit, bilâkayd-u-şart müstakil yeni bir Türk devleti tesis etmek*"⁷ kararı ile ve "*ya istiklâl ya ölüm*" parolası ile milletin tek bir ferdi olarak ortaya atılmıştır. Her ikisi de üstün yeteneklerinden gelen özellikleri dolayısıyla, ortaya atılmak için içinde bulundukları şartları ikinci plâna atmasını bilmişlerdir. Her ikisinde de eşsiz birer vatan ve millet sevgisi, her ikisinde de o eşsiz kaynaktan aldıkları birer güç vardır. İşte bu sebeptir ki, her ikisi de milletin kötü alın yazısını silerek ve milletleri ile bütünleşerek gelecek nesillerin yollarını aydınlatıcı başarılar elde edebilmişlerdir.

Yukarıda belirtilen bu iki tablo arasındaki yakınlık ve benzer şartlar altında girilen büyük mücadelelerin uzandığı başarılı sonuçlar, bir yandan yurt ve millet sevgisi ile beslenen üstün yetenek belirtileri, bir yandan da millî ruhun, bu üstün yetenekli kişilerde sembolleşen görüntüleridir. Yalnız şu farkla ki, İlteriş ve Bilge Kağan, o zamanki din anlayışından kaynaklanan otorite ve hakimiyet anlayışı dolayısıyla, milleti yönlendirme gücünü Tanrıdan aldıklarını ifade etmektedirler. Bu devlet anlayışına göre onlara

Güneyde Çin milleti düşman imiş. Kuzeyde Baz Kağan, Dokuz - Oğuz kavmi düşman imiş. Kırgız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş. Babam kağan bunca... kırk yedi defa ordu sevk etmiş, yirmi savaş yapmış.

Tanrı lûtfettiği için illiyi ilsizletmiş, kağanıhyı kağansızlatmış, düşmanı tabî kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başhya baş eğdirmiş. Babam kağan öylece ili, töreyi kazanıp uçup gitmiş."

⁷ Nutuk, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü yayımları, İstanbul 1960, C. I, s. 12, Zeynep Korkmaz çev. C. I. s. 19-20.

ili yani ülkeyi veren Tanrıdır. Tanrı milletin koruyucusu ve güç kaynağıdır. Bu bakımdan yazıtlarda sık sık “*küç birigme tenğri* “(Güç veren Tanrı)”, *Tenğri yarlıkadukın için* “*Tenğri küç birdükin için* gibi ifadeler rastlanır. Ancak, millet, yine devletin asıl sahibi ve kurucusudur. Çin boyunduruğundan kurtulma mücadelesindeki şuurlanma devresinde “*ne kağanka işig küçüg birürmen?*”⁸ sözleri de bu anlayışla açıklanabilir.

Atatürk’ün şahsiyetinde ve *Nutuk*’ta ise, artık devlet anlayışı tam bir olgunluk devresine ulaşmış, hâkimiyet ve güç kaynağı olarak “millet” unsuru esas alınmıştır. Atatürk, *Nutuk*’ta, memleketin ve milletin kurtuluşu için ileri sürülen manda ve himaye gibi isabetsiz tedbirleri özetledikten sonra, kendi görüş ve kararının yukarıda işaret edildiği gibi, millî hakimiyete dayanan kayıtsız şartsız yeni bir Türk devleti kurabilmek olduğunu ifade etmiştir. O, devlet felsefesi açısından bu nokta üzerinde hassasiyetle durmuş ve böyle bir devlet anlayışı, Atatürk ilkelerinin temel taşı durumuna gelmiştir.

4 — Toplumdaki Bilinçlenme ve Ortak Ruh

Karşılaştırmasını Yaptığımız Her iki devirde de Türk devlet anlayışındaki geleneksel ortak özelliklerden biri olarak, milletin var olma ve yükselme azim ve iradesinin ifadesi olan “millî şuurun” güçlendiğine şahit oluyoruz. Bilindiği gibi, bir siyasî varlığı oluşturan fertlerin millete ve devlete olan bağlılığı, bir maddî bağlılıktan ibaret değildir. Bu, aslında millet halindeki toplumların geleceğe doğru yol alan ilerleme ve gelişmelerinde en önemli bir faktör olarak karşımıza çıkan bir ruh bağlılığıdır. Kişilerdeki birbirine ve devlete karşı olan bu bağlılık, sonunda bir toplum şuuruna dönüşerek millî şuur oluşturmıştır. Milletlerin tarihinde zaman zaman çeşitli etkenler altında millî şuurun körelmeğe yüz tutarak şuur altına geçtiği veya felce uğrama tehlikesiyle karşılaştığı durgunluk devreleri göze çarpar. Bir toplumun böyle bir duruma düşmüş veya düşürülmüş olması, o toplumun her türlü gerileme ve çöküşe doğru yol alabileceğinin belirgin işaretidir. İşte böyle dönemlerde, bu şuur canlı tutma gücü bakımından, millete önderlik etme vazifesini yüklenmiş olan şahsiyetlere büyük görevler düşer. Bu konuda İlderîş de Bilge Kağan da gereken başarıyı gösterebilmişlerdir. Bunun ilk belirtisi, Çin boyunduruğu altındaki, yazıtlarda *kara kamag* diye adlandırılan Türk halkının, isyan duyguları altında söylediğini yukarıya aktarmış olduğumuz sözlerdeki uyanışta ve bunun İlderîş Kağan tarafından çok iyi değerlendirilebilmiş olmasında görülüyor. Atatürk’ün okuduğu yerli ve yabancı kitaplar arasında *Köktürk Yazıtları* ile ilgili eserler de yer alır. Öteki kitaplarda olduğu gibi, yazıtların Necip Asım tarafından yayımlanan metninde de Atatürk tarafından değer verilen bazı ifadelerin altları çizilmiş veya sayfa kenarlarına özel işaretlerle

⁸ Bk. Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ankara 1982, s.

notlar düşülmüştür, Bu kitabın 72. sayfasına düşülen notta “Göçebe kavimlerde millî vicdanın varlığı son derece az görüldüğü halde, eski Türklerde millî vicdanın teşekkül etmiş olduğuna asla şüphe duyulmayacak derecede bir açıklık olduğu” görüşü yer almıştır.⁹ Atatürk’ün burada “millî vicdan” deyiimi ile ifade ettiği kavram, “toplum şuuru” kavramıdır. kendisi de Millî Mücadele’nin bütün safhalarında olduğu gibi, ondan sonraki devlet icraatında ve millî kültürle ilgili bütün faaliyetlerinde “toplum şuuru” üzerinde hassasiyetle durmuştur. Toplum şuurundaki canlılık, bunun tabii bir sonucu olarak “millî birlik ve beraberlik” ilkesini doğurmuştur. Atatürk, “ben milletimin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, peyderpey bütün hey’et-i içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim”¹⁰ derken, bu “toplum şuuru”nu kastediyordu.

Topyekûn “Millî Mücadele” diye adlandırdığımız İstiklâl Savaşı’nın kazanılmasında; askerî siyasî, diplomatik vb. çeşitli etkenler yanında hiç şüphe yok ki toplum şuuru dediğimiz ortak şuurun da önemli bir yeri vardır. Bu mücadele, aslında Türk milletinin kendi benliğini bulma ve kendi varlığına sahip çıkma mücadelesidir.

Atatürk’e göre “Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir.”¹¹ Temel ilke “kayıtsız şartsız millî hakimiyete dayanan yeni bir Türk devleti kurmaktır.” Ancak, bu kararın gerçekleştirilebilmesi, önce toplum ruhunda buna elverişli manevi bir gücün varlığına, sonra da halktaki uyanış ve direnişin yeni bir ideal etrafında yoğunlaştırılarak meşru bir zemine oturtulabilmesine bağlıydı. Atatürk, Türk halkında böyle manevî bir gücün varlığına inanıyordu. Bu inancını büyük *Nutuk*’ta, Millî Mücadele’ye başlamak üzere, en büyük gayretlerle elde ettiği rütbe ve nişanları söküp atarak resmî sıfat ve yetkilerinden sıyrılırken, “Yalnız milletin sevgi ve fedekârlığına güvenerek, onun tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve güç alarak vicdanî görevine devam ettiğini”¹² bildirirken ve daha sonraki yıllarda “Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun’a çıktığım gün elimde hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım”¹³ derken, hep toplumdaki bu ortak güce işaret etmek istemiştir. Mustafa Kemal, millettten aldığı bu güçle, bir çoban yıldızı¹⁴

⁹ Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar*, Ankara 1983, s. 404.

¹⁰ *Nutuk*, C. I, s. 16; Z. Korkmaz çev. s. 9.

¹¹ *Nutuk* Zeynep Korkmaz Çev. s. 33.

¹² *Nutuk*, Zeynep Korkmaz Çev. s. 33.

¹³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 1.4.1937, Buradan naklen Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, 3. basım, Ankara 1984, s. 1; *Atatürkçülük*, I. kitap, Ankara 1983, s. 49.

¹⁴ Hamdullah Suphi, *Dağ Yolu*, 2. kitap, Ankara 1931, s. 39.

veya etrafına ışık saçan deniz fenerleri gibi,¹⁵ gidilecek yolu aydınlatmaya, milleti yeni bir devlet kurma ideali etrafında bütünleştirmeye çalışmıştır. Bu itibarla Millî Mücadele, toplumdaki bilinçlenmeyi “vatan” ve “millet” sevgisine ve “millî irade” kavramına dönüştürerek, Türk toplumuna millet olma şuurunu kazandıran bir mücadeledir. “Millî Mücadele” diye adlandırılmasının sebebi de budur. Mücadelenin bir şahlanışla yol alışı da “Kuva-yı Milliye ruhu” terimi ile karşılanan böyle yeni bir imanla donatılmış ve beslenmiş olmasındandır. Görülüyor ki, Atatürk’ün Millî Mücadele’yi başarıma yolundaki bütün hazırlıklarında ve memleketin uyarılması yolundaki bütün gayretlerinde, aynı zamanda toplum şuurunun harekete geçirilmesi fikri hâkimdir. Dil ve tarihimize vermiş olduğu büyük değer temelinde, kültür tarihimizin derinliklerine inen bilimsel inceleme ve araştırma gayesi yanında, millî şuur dinamik ve canlı tutma düşüncesinin de yattığı görülür. : “*Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir*”¹⁶ sözleri de bu durumun açık bir delilidir. Kaldı ki, kendisi söylev ve demeçlerinde milliyet anlayışını : “*Biz esasen millî mevcudiyetin temelini millî şuurda ve millî birlikte görmekteyiz*”.

“*Bir hey’et-i içtimaiyenin beka ve saadeti ancak emelde ve istihsal-i âmâlde iştirak-ı tam halinde bulunmasına mütevakıftır*”¹⁷ sözleriyle gereken açıklığa da kavuşturmuştur. Onun İstiklâl ve Cumhuriyeti Türk gençliğine emanet eden hitabesinin son cümlesinde yer alan “*muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur*” sözlerindeki “*kudret*” kelimesiyle de, bizce, millî ruhun ifadesi olan toplum şuurunun gücüne işaret edilmiştir. Atatürk, Türk milletinin millî şuurunu harekete geçirip onu canlı tutmakla yetinmemiş; bunu Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde millî bir iradeye de dönüştürmüştür. Bu bakımdan Millî Mücadele, Türk milleti için bir millî şuur kazanma, geçmişle hesaplaşma ve yeniden doğma mücadelesidir. Aynı zamanda otorite ve meşruiyet kaynağı olarak “saltanat” ve “hilâfet”in yerine millet iradesinin geçirilmesi mücadelesidir.¹⁸

5 - Olağanüstü Cesaret :

Bir milletin felâketli dönemlerinde ona önderlik edebilecek güçteki şahsiyetlerde kendini gösteren olağanüstü cesaret unsuru da toplum gücünün müstesna şahsiyetlerde somutlaşan bir tezahürü olmalıdır. Kutluğ’un (İl-

¹⁵ Adıvar, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, İstanbul 1962, s. 121. Buradan naklen İnci Enginün, “Millî Mücadele Devrinin Edebiyata Aksı”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh yay, İstanbul 1983, s. 146.

¹⁶ Sadri Maksudi Arsal, *Türk Dili için* İstanbul 1930, Kapak sayfası. Zeynep Korkmaz, *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*, Ankara 1963, s. 1.

¹⁷ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C.I Türk - İnkılap Tarihi Enst. Yay. 1949, s. 372.

¹⁸ Mehmet Kaplan, *Millî Mücadele Devri Yazarlarının Kalemile Mustafa Kemal Atatürk*, C. I, Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1982 s. XI.

Teriş Kağan) 7 erden 70'e, 70'ten 700'e, 700'den 2000'e yükselen bir savaşçı kadrosu ile yüzbinlik ordulara ve koskoca bir imparatorluğa karşı koyacak cesaret ve gücü gösterebilmiş olması, onun millî potansiyeli yönlendirecek üstün kişiliği ile ilgilidir. Vezir Tonyukuk'un, istiklâl savaşına katılmak üzere Kutluk'a iltihakını tasvir eden satırlar, o zaman nasıl bir millî mücadele ruhunun hâkim olduğunu ve önderlik vasfı taşıyanların bundan nasıl yararlanabildiklerini ortaya koyuyor. Bu mücadelede : *"Teñgri küç birtük üçün kañgım kağan süsi bõri teg ermiş, yağısı kony teg ermiş"*¹⁹ Sözleriyle kağanın askerinin kurda, düşman askerinin koyuna benzetilmiş olması da bu millî ruha tercüman olan cesaretle ilgilidir.

Olağanüstü yetenekleri ile dehanın en iyi örneğini vermiş olan Atatürk'ün de, bütün rütbe ve nişanlarından sıyrıldıktan sonra, milletin tek bir ferdi olarak mücadeleye atılma cesaretini gösterebilmesi ve bir milletin maddî, manevî bütün güçlerini harekete geçiren "Kuva'yı Milliye" ruhu ile, bir yandan dış düşmanlara karşı koyarken, bir yandan da içerideki ihanet çetelerine, iç politikası iflas etmiş ve düşmana boyun eyme politikasının temsilcisi durumuna gelmiş İstanbul Hükûmeti'ne ve saraya karşı mücadele verebilmiş olması, işte yine millî gücün üstün şahsiyetlerde sembolleşmiş ve kristalleşmiş olması ile açıklanabilir.

Köktürk Yazıtları'nda, İlteriş ve Bilge Kağan'ın kendilerini Türk milletine adayarak ölesiye hizmet etme yolundaki başarılarının daha başka örneklerini de bulmak mümkündür. Bilge Kağan'ın dağılmış olan milleti toplayıp düzene sokmak ve millî birliği kurmak için sarfettiği gayret ile ilgili satırlar gerçekten üzerinde durulmaya değer. Kendisinin 19 yıl şad olarak 19 yıl da kağan olarak hüküm sürdüğü devrede kardeşi Köl-Tigin'le birlikte yaptığı harplerin ve kazandığı zaferlerin hikâyesi, onun üstün tarihî şahsiyetini ortaya koyan örneklerdir.

Nutuk'ta da Millî Mücadele, bütün teferruatı ve askerî safhaları ile birlikte ve veciz bir dille anlatılmıştır. Bu durumlarla ilgili daha başka örnekler sıralamak da mümkündür.

6 - Millete Hitap :

Bilge Kağan ve Atatürk'ün eserlerinde, özellikle belirtilmesi gereken bir hususa işaret etmek istiyoruz. Bu da her iki eserde de millete veya Türk gençliğine hitap eden parça veya bölümlerin yer almış olmasıdır.

Köl - Tigin ve *Bilge Kağan* yazıtlarında, Bilge Kağan'ın ağzından dile getirilen Köktürk tarihi, açık, anlamlı, kısa ve veciz bir dille hikâye edildikten sonra, yer yer Bilge Kağan'ın milletine seslendiği, ona yol gösterici öğütler verdiği oluyor. Metinler arasına serpiştirilen bu pasajlarda

¹⁹ *Köl Tigin*, yazıtı Güney Cephesi, st. 5-6. *Tonyukuk Yazıtı*, st. 5-10.

tam bir hitabe özelliği bulunduğu için, bunları, Bilge Kağan'ın milletine ve beylerine hitabesi olarak kabul edebiliriz. Bu parçalarda tarihî acı gerçekler dile getirilmiş, düşman entrikası karşısında, milletin gaflete düşüp nasıl sefil olduğu, yapılan savaşlarda kanının su gibi aktığı, kemiklerinin dağlar gibi yığıldığı, kendisinin köleliğe kadar düştüğü şu sözlerle dile getirilmiştir : “*Tabgaç budun sabı süçig ağıştı yımsak ermiş. Süçig sabın yımsağ ağın arıp ırak budunuğ ança yağutur ermiş. Yağuru konduktā anyığ bilig anda öyür ermiş. Edgü bilge kişig edgü alp kişig yorutmaz ermiş. Bir kişi yañğulsar, oğuşı budunu bişükünge tegi kıdmaz ermiş*”²⁰ ve yine devam ediyor : “*ol yirgerü barsar, Türk budun ölteçisen. Ötüken yir olurup arkış tırkiş ısar neñg bunğunğ yok. Ötüken yış olursar, beñgü il tuta olurtaçısın*”²¹

“*Türk Oğuz begleri budun eşidiñ! Üze tenğri basmasar asra yir telinmeser, Türk budun ilinğın törünğın kim artatı (udaçı erti)? Türk budun ertin, ökün! Küregünğın üçün igidmiş bilge kağanınğın ermiş barmış edgü ilinğe kenti yañğıldı, yablağ kigürtüg.*

Yaraklıg kandin kelip yanya iltı, süngüşlüg kandin kelipen süre iltı? Iduk Ötüken yış budun bardıg. İlgerü barıgma bardıg, kırıgaru barıgma bardıg. Bardık yirde edgüg ol erinç : Kanınğ şubça yügürtü, süngükünğ tağça yatdı. Beglik urı oğlunğ kul boldı, işilik kız oğlunğ küñg boldu. Bilmedük üçün yablağınğın üçün eçim kağan uça bardı.”²²

Bilge Kagan, bu duygulu seslenişlerden sonra, milleti için son uyarıcı sözleri şu cümlelerde toplamıştır :

“*Türk begler, budun bunu eşidiñg Türk budun tirip il tutsıkınğın bunda urtum. yınılıp ölsikiñğın yine bunda urtum. neñg neñg sabım erser, beñgü taşka urtum, Anğar körü biling*”²³

Görülüyor ki, tarihî geçmişi bir âbide halinde ve bir ibret levhası olarak milletin gözü önüne sermiş olan Bilge Kagan, işte yolunuzu buna bakarak çizim demekle, ta tarihin derinliklerinden ve bir *bengü taş* üzerinden yalnız o günün Türk milletine seslenmemiş; bugünün ve geleceğin nesillerine de seslenmiştir. Bu seslenişle memleketinin ve milletin varlığını gelecek nesillere devretmiş bulunmaktadır.

²⁰ Köl-Tigin Yazıtı Güney Cephesi st. 6-7. Türkçesi : “Çin Milletinin sözü tatlı kumaşı yumşakmış. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp, uzak millet iöylece yaklaştırmış. Yaklaştırdıktan sonra kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılsa kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok Türk milleti öldürür; Türk milleti öleceksin. Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen Türk milleti öleceksin”.

²¹ Köl Tigin Yazıtı, Doğu Cephesi st. 22-24 :

²² Köl Tigin Yazıtı, Güney Cephesi, st. 10-11.

²³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. III, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., 2. basım 1961, s. 80.

Bu olaydan tam oniki yüzyıl sonra, Türk milletinin bağrından bir Mustafa Kemal çıkmıştır. O, memleketin en karanlık günlerinde milletinin kanayan kalbine merhem olmuş ve onun elinden tutmuş; İleriş gibi yurdunu düşman istilâsından kurtararak hür bir devlet yaratmıştır. Ancak, şu var ki, Atatürk'le Kutluğ'un yolları bu noktada ayrılmış. Atatürk, o yolun çok daha derinlere uzanan devamında mücadelesini yürütegelmıştır. Türk milletinin içinde bulunduğu kötü şartlar, onu yeni ve ağır görevlere doğru itmiştir. Bundan dolayı siyasî ve askerî zaferlerle yetinmemiş; yeni sosyal düzenlemelerle devlet ve cumhuriyeti sağlam temeller üzerine oturtmağa çalışmıştır. İşte bu derin görüş ve bu görüşü besleyen üstün yetenek dolaşmasıyla ki, Atatürk, Türk milletinin yaşayışına yeni bir yön verebilmiş; onu 1839 Tanzimat hareketinden beri süregelen yenileşme mücadelesinde kesin hedeflerine ve çağdaş bir medeniyet sistemine kavuşturabilmiştir. Böylece, sağlam ilkelere dayalı modern bir Türk devleti kurabilmiştir. Onun milletine bu yönde kazandırmış olduğu değerler ve ekmiş olduğu tohumlar, milletinin geleceğini güvence altına alan verimli ürünleridir. Bu bakımdan Atatürk'ün öteki önderlerden ve devlet kurucularından ayrılan çok istisnâî bir yanı vardır. Bu üstün değerdeki devlet kurucusu, bir gün gelmiş; milletinin istiklâline kavuşup modern bir devlet oluncaya kadar çektiği çileleri, geçirdiği felâketli devirleri yapılan savaşları, karşılaşılan ihanetleri ve elde edilen başarılı sonuçları gerçek yönü ve belgeleri ile dile getirmek, milletinin gözü önüne gerçek bir tarih tablosu halinde sunmak istemiştir. İşte bu gerekçe ile milletin temsilcileri önünde 36.5 saat süren tarihî nutkunu okumuştur. Bu itibarla, *Nutuk*, tarihin akışını değiştirme gücüne sahip bir önderin, varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milleti, temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmış olan bir imparatorluğun yıkıntıları arasından çekip çıkararak nasıl çağdaş ve millî bir devlet haline getirebildiğinin belgelere dayanan hikâyesidir. Eserde kendini her şeyi ile milletine adanmış olağanüstü yetenekleri ile dehanın en iyi örneğini vermiş büyük bir komutanın, inkılâpçı bir liderin ve ileri görüşlü bir devlet adamının askerî ve siyasî faaliyetleri ile, Türkiye Cumhuriyeti'ne şekil veren temel düşünce ve görüşler yer almıştır. Ayrıca, bu eserde millî ve çağdaş değerler sistemine bağlı Cumhuriyet rejiminin tarih şuuru içindeki gelişmesinin adım adım nasıl olgunlaştırıldığını, sosyal ve kültürel alanlara yön verici siyasî ve idarî şartların nasıl hazırlandığını yakından görebilmekteyiz. Hele eserin dil ve üslûp bakımından taşıdığı değer, ona ayrı bir üstünlük kazandırmıştır. Atatürk, konuşma ve yazma san'atına, kendisini dinleyenleri ve okuyanları, düşüncelerinin peşinde sürükleyebilecek eşsiz bir anlatım gücü kazandırabildiği içindir ki, *Nutuk*, Türk hitabet San'atının da doruğuna yükselmiş ve bir şaheser olmuştur.

Atatürk de *Nutuk*'ta, tarihten edinilen tecrübelerin millete mal edilmesi geleneğine uyarak, ulaşılan başarının asırlardan beri çekilen millî felâketlerin yarattığı uyanıklığın sonucu ve bu aziz vatanın her köşesinin sulayan

kanların bedeli olduğuna işaret etmiştir. Bu veciz hitabenin başlangıcını hep birlikte bir daha gözden geçirelim :

Muhterem Efendiler,

Sizi günlerce işgâl eden uzun ve teferruatlı beyanatım, en nihayet mazi olmuş bir devrin hikâyesidir. Bunda milletim için ve müstakbel evlâtlarımız için dikkat ve teyakkuzu davet edebilecek bazı noktaları tebarüz ettirebilmiş isem, kendimi bahtiyar addedeceğim.

Efendiler, bu beyanatımla millî hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin istiklâlini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit millî ve asrî bir devleti nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım.

Bugün vasıl olduğumuz netice asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir”²⁴ diyerek bu neticeyi her türlü ahval ve şerait içinde bile “vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur” diye hitap ettiği Türk gençliğine emanet etmiştir.

Görülüyor ki, İltiş ve Bilge kaganlarla başlayan toplum bilinçlenmesi, tarihin doruk noktalarından geçe geçe Atatürk'te zirvesine ulaşmış ve Nutuk'ta en veciz ifadesini bulmuştur. Böylece, Nutuk, taşıdığı üstün özelliklerle yalnız millî tarihimizin dönüm noktası olan bir safhasını zaman silindirinin aşındırıcı etkilerinden kurtararak ölümsüzleştiren bir eser olmakla kalmamış, aynı zamanda Türk milletinin dününü bugününe, bugününü de yarınına bağlayan ve gelecek nesillerin de yolunu aydınlatacak olan bir eser niteliği kazanmıştır. Bilge Kağa'nın da Atatürk'ün de ruhları şad olsun.

Ayrıca, devlet varlığının sonsuza kadar devam edebilmesinin yalnız liderler ile değil, devleti ayakta tutacak değer ölçülerinin gelenek halinde hep canlı tutulması ile mümkün olabileceği, Atatürk tarafından bir kez daha vurgulanmıştır. Onun” *Benim nâciz vücudum elbet birgün toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebed payidar kalacaktır.”²⁵ şeklindeki sözleri de bu devlet anlayışının veciz bir ifadesidir.*

²⁴ Nutuk, C. 2. s. 824

²⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. III (Ankara 1989) s. 119.